

PREVENTING BULLYING IN THE SCHOOL ENVIRONMENT: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL APPROACHES

Umida Asamiddinovna Alibayeva

E-mail: umida.alibayeva@gmail.com

Abstract

This thesis examines the problem of bullying among students in general secondary schools, its causes, pedagogical and psychological factors, as well as prevention mechanisms. In addition, effective ways of creating a healthy psychological environment are analyzed.

Keywords

Bullying, aggression, psychological violence, school environment, prevention, pedagogical approach, empathy, social adaptation.

MAKTAB MUHITIDA BULLINGNING OLDINI OLISH: EDAGOGIK VA PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR

Annotatsiya. Mazkur tezisda maktablar o'quvchilar o'rtasida uchrayotgan bullying muammosi, uning kelib chiqish sabablari, pedagogik va psixologik omillari hamda uni oldini olish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, sog'lom psixologik muhitni shakllantirishning samarali yo'llari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar:Bullying, agressiya, psixologik zo'ravonlik, maktab muhiti, profilaktika, pedagogik yondashuv, empatiya, ijtimoiy moslashuv.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda ta'lim tizimining asosiy vazifasi faqatgina o'quvchilarga bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki ularning ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy va psixologik jihatdan sog'lom shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashdan iborat. Shu jihatdan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilar o'rtasida yuzaga keladigan turli xil

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

nizolar, tazyiq va zo‘ravonlik holatlari, xususan, bulling hodisasi dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammolardan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

O‘quvchilar o‘rtasidagi bulling ta’lim muhitining psixologik xavfsizligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan hodisalardan biridir. Bulling deganda bir o‘quvchi yoki o‘quvchilar guruhi tomonidan boshqa o‘quvchiga nisbatan takroriy ravishda qo‘rqitish, kamsitish, haqoratlash, bosim o‘tkazish yoki jamoaviy muhitdan chetlashtirishga qaratilgan xatti-harakatlar tushuniladi. Mazkur hodisaning asosiy xususiyati tajovuzkor xatti-harakatlarning muntazam takrorlanishi hamda tomonlar o‘rtasidagi kuch yoki ijtimoiy mavqe jihatidan nomutanosiblikning mavjudligidir.

Bulling turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin. Jumladan, jismoniy ta’sir o‘tkazish, og‘zaki haqorat va masxara qilish, psixologik bosim, ijtimoiy jihatdan ajratib qo‘yish hamda zamonaviy axborot texnologiyalari vositasida sodir etiladigan kiberbulling shular jumlasidandir. Shu sababli bullingning oldini olishda uning kelib chiqishiga ta’sir etuvchi pedagogik va psixologik omillarni aniqlash, o‘quvchilar o‘rtasida sog‘lom munosabatlarni shakllantirish hamda ta’lim muhitida o‘zaro hurmat va xavfsizlik tamoyillarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bullingning salbiy oqibatlarini faqat vaqtinchalik ruhiy iztiroblar bilan cheklanib qolmaydi. Jabrlanuvchi o‘quvchilarda xavotir, depressiya, o‘qishga qiziqishning pasayishi, ijtimoiy yolg‘izlanish va o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchning kamayishi kuzatiladi. Ayrim holatlarda uzoq muddatli bulling ruhiy jarohatlarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, bullingni amalga oshirayotgan o‘quvchilar ham kelajakda antisotsial xulq-atvor va muammoli harakatlarga moyil bo‘lish xavfi ostida qoladilar.

Maktab muhiti bullingning oldini olish yoki aksincha, uning rivojlanishiga sharoit yaratishda muhim o‘rin tutadi. Pedagogik yondashuvlar, sinfdagi boshqaruv uslubi, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar hamda umumiy psixologik iqlim o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois bullingning

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

pedagogik va psixologik omillarini chuqur o‘rganish samarali profilaktika choralarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur muammo o‘quvchilarning ruhiy salomatligiga, ta’lim sifatiga va maktabdagi ijtimoiy muhitga bevosita ta’sir qiladi. Shuning uchun bullingni barvaqt aniqlash, uning kelib chiqish sabablarini tahlil qilish va samarali profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

O‘quvchilar o‘rtasida bulling holatlarining ortib borayotgani, ayniqsa kiberbulling ko‘rinishlarining kengayishi mazkur muammoni yanada dolzarb qilmoqda. Psixologik zo‘ravonlik, tahqirlash, kamsitish va ijtimoiy chetlatish holatlari o‘quvchining o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchi pasayishiga, depressiv holatlarga va ijtimoiy moslashuv muammolariga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, bulling nafaqat jabrlanuvchiga, balki agressor va guvoh bo‘lgan o‘quvchilarga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa ta’lim muassasasida sog‘lom psixologik muhitni ta’minlash, pedagogik-psixologik yondashuvlarni takomillashtirish hamda profilaktik ishlarni tizimli ravishda tashkil etish zaruratini taqozo etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Respublikamizda o‘spirinlar o‘rtasida yuzaga keladigan shaxslararo nizolar, ularning individual-psixologik xususiyatlari, turli fe’l-atvor tiplariga xos xulq-atvor shakllari, o‘spirinlik davrida nizolilik darajasini psixologik korreksiyalash masalalari, shuningdek, oiladagi shaxslararo munosabatlar va umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘quvchilar o‘rtasida kuzatiladigan bulling hodisasining ijtimoiy-psixologik jihatlari A. Madraximov, N. Egamberdiyeva, F.Z. Rasulova, N.I. Xalilova, Ye.A. Xaxlina, G.R. Tojiboyeva kabi olimlarning ilmiy izlanishlarida tadqiq etilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlari olimlari tomonidan ham bolalar va o‘smirlar muhitida bullingning shakllanishi va namoyon bo‘lish xususiyatlari, uning ishtirokchilari o‘rtasidagi rollar tizimi, shuningdek, hodisaning ijtimoiy va psixologik

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

omillari keng o‘rganilgan. Mazkur yo‘nalishda D.N. Solovyov, T.G. Grishina, K.S. Shalaginova, N.V. Kuxtova, S.M. Shingayeva, I.P. Ivanov, A.S. Makarenko, O.D. Malanseva kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega.

Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda esa maktab bullingi, uning kelib chiqish sabablari, namoyon bo‘lish shakllari va o‘quvchilar psixologiyasiga ta’siri masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, D. Olveus, K. Rigbi, D. Pepler, P.K. Smit, K. Salmivalli hamda R. Ortega kabi tadqiqotchilar tomonidan bulling fenomenining nazariy asoslari ishlab chiqilgan, uning asosiy turlari va ishtirokchilari tavsiflangan hamda bullingning oldini olish va kamaytirishga qaratilgan turli profilaktik yondashuvlar hamda kompleks dasturlar taklif etilgan. Hozirgi davrda jamiyat taraqqiyoti va uning istiqboli ta’lim tizimida voyaga yetayotgan yosh avlodning intellektual salohiyati, ma’naviy-axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy faolligi va psixologik barqarorligi bilan bevosita bog‘liq. Shu sababli umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida har bir o‘quvchining huquq va manfaatlarini himoya qiluvchi, uning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi hamda o‘zaro hurmat va hamkorlikka asoslangan xavfsiz psixologik muhitni yaratish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Bunday muhitni shakllantirish bulling holatlarining oldini olish, o‘quvchilar o‘rtasidagi konstruktiv muloqotni rivojlantirish va sog‘lom shaxslararo munosabatlarni qaror toptirish uchun muhim shartlardan biridir.

Natija va muhokamalar. Tadqiqot davomida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘quvchilar o‘rtasida bulling holatlarining ma’lum darajada mavjudligi aniqlandi. O‘tkazilgan so‘rovnoma, kuzatuv va suhbat natijalari bullingning asosan og‘zaki hamda psixologik shakllarda namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Jumladan, o‘quvchilar tomonidan masxara qilish, turli laqablar bilan murojaat qilish, haqoratlash, e’tiborsiz qoldirish va tengdoshlar guruhidan chetlashtirish kabi xatti-harakatlar qayd etildi. Jismoniy tajovuz bilan bog‘liq holatlar nisbatan kam kuzatilgan bo‘lsa-da, bunday vaziyatlarning o‘quvchilarning psixologik holatiga salbiy ta’siri yuqoriroq ekanligi kuzatildi.

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Tadqiqot natijalarining tahlili bullingning yuzaga kelishi va davom etishiga ta’sir etuvchi bir qator pedagogik-psixologik omillar mavjudligini ko’rsatdi. Xususan:

- sinf jamoasida ijobiy va sog’lom psixologik muhitning yetarli darajada shakllanmaganligi;
- pedagoglar tomonidan ayrim nizoli vaziyatlarning o’z vaqtida aniqlanmasligi yoki yetarlicha e’tibor qaratilmasligi;
- o’quvchilarda empatiya, o’zaro hurmat va samarali muloqot ko’nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi;
- oiladagi tarbiyaviy yondashuvlar va ota-ona nazoratining ayrim hollarda yetarli emasligi;
- o’quvchilar tomonidan bulling holatlarining “hazil”, “o’yin” yoki odatiy tengdoshlar munosabati sifatida baholanishi.

Ayniqsa, bullingga duch kelayotgan o’quvchining holatini ayrim tengdoshlari tomonidan jiddiy muammo sifatida qabul qilinmasligi mazkur hodisaning davom etishiga sharoit yaratishi mumkin.

Xulosa. O’quvchilar o’rtasida bullingning yuzaga kelishi va davom etishi zamonaviy ta’lim muhitida kompleks yondashuvni talab etadigan ijtimoiy-pedagogik muammolardan biridir. Tadqiqot natijalari mazkur hodisaning shakllanishida pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillarning o’zaro ta’siri muhim ahamiyatga ega ekanligini ko’rsatdi. Xususan, sinf jamoasidagi psixologik muhitning barqaror emasligi, o’quvchilarda empatiya va samarali muloqot ko’nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, oilaviy tarbiyadagi ayrim muammolar hamda pedagogik nazorat va profilaktik faoliyatning yetarli darajada tizimlashtirilmaganligi bulling holatlarining yuzaga kelishiga zamin yaratishi mumkin.

Bullingning salbiy oqibatlarini faqatgina jabrlanuvchi o’quvchining ruhiy holati va ijtimoiy moslashuvi bilan cheklanmaydi. Mazkur jarayon bullingni sodir etuvchi

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

o‘quvchining shaxslararo munosabatlari, xulq-atvori va ijtimoiy rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli bulling holatlariga nisbatan faqat intizomiy yoki jazolovchi choralarni qo‘llash bilan cheklanib qolmasdan, uning sabab va omillarini aniqlash hamda profilaktik tadbirlarni tizimli ravishda amalga oshirish zarur.

Bullingning oldini olishda, avvalo, ta’lim muassasasida psixologik jihatdan xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni shakllantirish, o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik, empatiya va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Shuningdek, pedagoglar va maktab psixologi o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, nizoli vaziyatlarni erta aniqlash, o‘quvchilar bilan individual va guruhviy profilaktik ishlarni olib borish hamda ota-onalarni tarbiyaviy jarayonga faol jalb etish samarali yondashuvlardan hisoblanadi. Umuman olganda, o‘quvchilar o‘rtasida bullingning oldini olish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish uzluksiz, tizimli va kompleks pedagogik-psixologik yondashuvni taqozo etadi. Ta’lim muassasasi, oila va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni rivojlantirish hamda har bir o‘quvchi uchun xavfsiz va inklyuziv ta’lim muhitini ta’minlash bulling profilaktikasining muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dan Olweus. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. Oxford: Blackwell Publishing, 1993 yil.
2. UNESCO. Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying. Paris, 2019 yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari: Yoshlar siyosati va ta’lim tizimini rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar.
4. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018 yil.
5. To‘xtayeva G. Maktab psixologiyasi va tarbiya masalalari. – Toshkent, 2019 yil.